

Головний редактор
Віталій Ляска

Стратегія та управління
Іван Спринь

Заступник головного редактора
Юрій Пуківський

Випускові редактори
Інна Березницька
Денис Мандзюк
Володимир Семків
Наталія Терамає

Головна дизайнерка
Галина Андрушкевич-Ардан

Дизайнерка
Надія Терещук

Літературна редакторка
Анна-Марія Волосяцька

Головна редакторка сайту
Аліна Брода

Журналісти
Володимир Молодій
Роксолана Попелюк
Богдан Волошин
Дарія Денис
Павло Артимішин

Організаторка подій
Богдана Бержицька

Фінансовий супровід
Віра Хармацька
Людмила Пасьович

Розповсюдження
Ігор Рочняк
Антон Петрівський

Видавець
ГО «Українська Галицька
Асамблея»

Зв'язок з нами
www.localhistory.org.ua
lochist.mag@gmail.com
fb.com/Lokalnaistoria

Концепція та зміст журналу є інтелектуальною власністю співзасновників, яку охороняє Закон «Про авторські та суміжні права». Редакція може не поділяти поглядів, що висловили автори статей, та не несе відповідальності за їхні матеріали. Передрук будь-якої частини журналу у будь-якій формі та будь-яким способом, зокрема електронним, без письмової згоди редакції заборонено. Відділ реклами: (+38) 096 126 87 26. Формат 210x270. Наклад 3 000 прим. Віддруковано в друкарні «Папуга». Свідоцтво про державну реєстрацію: КВ №23537-13377 Р від 31.08.2018

© Журнал «Локальна історія», 2023

ЗМІСТ

4 ФРОНТ	22 РУІНА
Вбивство, яке об'єднало Україну
6 РУСЬ
«Ох, це ти мене, вороже, погубив!»	28 ІМПЕРІЯ
Орден не врятував
12 ФАТУМ
Прокляття династії Ростиславичів	34 ОСВІТА
Куля від «двієчника»
16 РІЧ ПОСПОЛИТА
Замах на короля	

38 БОРОТЬБА
«Мокрі справи» українського підпілля	72 ВЕРСІЇ
Смерть із багатьма невідомими
46 ПАМ'ЯТЬ
«Лемиківі, що за фосою»	76 ЛЮСТРАЦІЯ
Двісті тисяч срібняків
54 ПОДІЯ
Роттердам Коновальця	84 ВІЙНА
62 ЦЕРКВА
Полювання на єпископа	86 ДОСВІД
«Дружба з Росією – це значно гірше, аніж війна з Росією»
66 ЕКСКЛЮЗИВ
Червоний слід убивці Бандери	92 IN LOCO
Степан Попель із Kreittmayrstraße

На обкладинці – ілюстрація Андрія Данковича

ПРОКЛЯТТЯ ДИНАСТІЇ РОСТИСЛАВИЧІВ

КНЯЖА
ДОБА

Текст
Віталій НАГІРНИЙ

Ілюстрації
Христина ВАЛЬКО

Від найдавніших часів отруту використовували для того, щоб звести рахунки з конкурентами й ворогами. Таке практикували й у середньовічній Русі, серед інших отруїли й багатьох Рюриковичів. Найбільше не пощастило представникам династії Ростиславичів. Щонайменше троє із них стали жертвами отруєнь

ОТРУТА З-ПІД НІГТЯ

Ростиславичі були прямими й найстаршими нащадками Великого київського князя Ярослава Володимировича, названого пізніше Мудрим. Засновник роду — Ростислав, онук Ярослава. Він був сином новгородського князя Володимира, який 1052 року передчасно помер. Система престолонаслідування на Русі, яку впровадив Ярослав, призвела до того, що Ростислав втратив трон і вимушений був шукати нові володіння на околицях держави.

Року 1064 доля закинула його до Тмутороканського князівства, розташованого на Таманському й Керченському півостровах. І після нетривалої боротьби з чернігівськими Рюриковичами Ростислав засів на тмутороканському троні. Проте ненадовго. 3 лютого 1067 року князь помер. Останні його дні описані в «Повісті временних літ».

Наприкінці січня 1067 року з візантійського Херсонеса до Ростиславового двору прибув невідомий катепан, тобто військовий керівник провінції. Очевидно, він мав на меті домогтися поступок тмутороканського князя на користь Візантії щодо контролю над сусідніми племенами ясів і косогів. Після ймовірної відмови Ростислава візантійський посланець вирішив вдаватися до недипломатичних методів і вивести конкурента з гри за допомогою отрути.

«І одного разу, коли пив Ростислав із дружиною своєю, сказав катепан: «Княже! Хочу я за тебе пити!» І той мовив: «Пий!» Він тоді, випивши половину чаші, половину дав князеві пити; притиснувши пальцем у чашу, — бо мав він під нігтем смертну трутизну, — [катепан] дав [її] князю, прирікши смерть за вісім днів», — йдеться у «Повісті временних літ». Тобто візантієць скористався руською традицією піднесення тосту і спільного пиття з однієї посудини.

Опис не залишає жодних сумнівів у тому, що причиною смерті тмутороканського князя стало отруєння. Але лаконічність повідомлення не дає змоги з'ясувати, що це була за трутизна. Можна тільки ствердити, що вона діяла повільно, оскільки Ростислав помер не одразу.

Смерть Ростислава Володимировича була вигідна Візантії, але самому виконавцеві вона

не принесла жодної користі. Доля майже миттєво відплатила йому за скоєний злочин. Як повідомляє «Повість временних літ», повернувшись до Херсонеса, катепан відкрито вихвалявся своїм учинком. За це місцеві жителі, прихильні до Ростислава, закаменували візантієця.

«Був же Ростислав муж доблесний у бою, а на зріст ставний, і красен лицем, і милостивий до убогих. Помер же він місяця лютого в третій день, а тоді покладений був у церкві святої Богородиці [у Тмуторокані]», — такий некролог дійшов до нас у «Повісті временних літ».

СОЛУНСЬКИЙ ІНЦИДЕНТ

Ще одним представником династії Ростиславичів, який помер від отруйних речовин, став Іван Ростиславич на прізвище «Берладник». Він був онуком добре знаного з «Повісті временних літ» теребовлянського князя Василька Ростиславича і правнуком уже згаданого Ростислава Володимировича.

Як представник старшої лінії Ростиславичів Іван мав вагомі права на Галич, який на межі 1130—1140-х років став столицею об'єднаного Галицького князівства. На той час ним правив Володимирко Володаревич, а після нього — його син Ярослав, названий пізніше Осмомислом.

Протистояння навколо Галича стало причиною тривалої боротьби між Іваном та Володимирком, а згодом і Ярославом. Вона тривала аж до початку 1160-х років, однак довгий час жодній із сторін не вдавалося досягти своєї мети. Іван Ростиславич хоч і досягнув деяких успіхів, але так і не зміг захопити Галича. Ярослав Володимирович зумів відстояти свої володіння, проте не зміг нейтралізувати Іванових претензій на галицький трон.

Протистояння двох князів закінчилось аж 1162 року, коли Іван раптово помер. Сталося це у візантійському місті Солунь (нині відоме як Салоніки). Туди Ростиславич перебрався з Берладі в пониззі Дунаю. Як повідомляє руський літописець, причиною смерти стала трутизна: «У тім же році преставився князь Іван Ростиславич, прозваний Берладником, у [городі] Солуні. І деякі так говорили, що від отрути була йому смерть».

Лаконічна літописна інформація не проливає світла на замовника й обставини вбивства Івана Ростиславича. Однак немає сумнівів у тому, що за отруєнням стояв галицький князь Ярослав Володимирович. Адже саме він отримав найбільше користі від смерті супротивника. Очевидно, що, вичерпавши всі інші можливості, Ярослав вирішив усунути конкурента за допомогою отрути й відправив довірених людей на пошуки Ростиславича.

Чи відбулося це за допомогою отруєного вина? Чи якимось по-іншому? Мовчання джерел, на жаль, не дає змоги відповісти на ці запитання.

СМЕРТЕЛЬНЕ ЗІЛЛЯ

Третім представником династії Ростиславичів, який помер від отруєння, був син Івана Берладника, Ростислав. Його випадок особливо цікавий. Насамперед тим, що трутизна потрапила в організм князя досить нетипово — не через їжу чи напої, а через відкриту рану. Сталося це під час його боротьби за Галич.

Отже, 1 жовтня 1187 року помер галицький князь Ярослав Володимирович. Одразу після цього між його синами — Володимиром і Олегом — розгорілася боротьба за батьківський престол. Досить швидко до неї були втягнуті володимирський князь Роман Мстиславович, білгородський князь Рюрик Ростиславич, угорський король Бела III і Ростислав Іванович. Вони або претендували на галицький престол (як Роман Мстиславович чи Ростислав), або намагалися посадити на нього своїх союзників (як Рюрик Ростиславич) чи дітей (як угорський король Бела).

Розраховуючи на підтримку місцевих еліт, Ростислав спробував захопити Галич, який наприкінці 1187 року опинився під контролем угорського короля. Спроба виявилася невдалою. У битві під міськими стінами Ростислава дружина зазнала поразки. Сам князь був важко поранений і потрапив у полон.

За словами літописця, жителі Галича були вражені мужністю князя і намагалися викупити його. Однак угорці, побоюючись можливої популярності Ростислава серед галичан, організували його вбивство. Зробили це за

допомогою отрути, замаскованої під ліки й нанесеної на Ростиславові рани: «Угри, побачивши це, приклали зілля смертельне до [його] ран, і від того він помер». Можна вважати, що це зілля мало швидкодіючий ефект, оскільки князь невдовзі помер.

ЩЕ ОДНА ЖЕРТВА?

В історичній літературі можемо натрапити на думку, що від отрути міг померти ще один представник династії Ростиславичів — уже згаданий вище Олег, син Ярослава Володимировича. Підтвердити чи спростувати її важко. Руські літописці надзвичайно мало повідомляють про Олегову долю. Вони обмежуються тільки згадкою про те, що «галицькі мужі, надумавши з Володимиром [і] переступивши хресне цілування, вигнали Олега з Галича. І втік Олег звідти в [город] Вручий до Рюрика [Ростиславича]».

Можливо, підстави для припущення про отруєння Олега дали польські джерела: «Хроніка» Вінцентія Кадлубка (початок XIII століття), «Великопольська хроніка» (XIII століття) і «Хроніка» Яна Длугоша (XV століття). У них йшлося, що наприкінці 1180-х років одного з галицьких князів отруїли містяни. Оскільки він не названий на ім'я, то важко сказати, про якого саме князя йшлося. Не без того, що це був Ростислав Іванович, якого отруїли угорці.

НЕ ТІЛЬКИ РОСТИСЛАВИЧІ

Відомі й інші приклади отруєння Рюриковичів на Русі. Постраждали від нього, між іншим, і спадкоємці Ростиславичів на галицькому троні — Романовичі. Про це свідчить отруєння галицько-володимирського князя Юрія II Тройденевича 1340 року.

Однак найбільшими «товаришами по нещастю» для Ростиславичів можна сміливо назвати володимиро-суздальських Мономаховичів. Відомо, що від отрути померли представники цього роду — Гліб Юрійович 1171 року та Ярослав Всеволодович 1246 року. Важливо згадати й те, що отрута стала причиною смерті Юрія Довгорукого 1157 року. На ще більше прикладів використання отруйних речовин натрапляємо в Північно-Східній Русі в XIV–XV століттях. ■